

Оригінальна назва роману: Die Vermessung der Welt
Original Title: Die Vermessung der Welt

All rights reserved. Усі права збережено.

Жодної частини цієї книжки не може бути відтворено або передано в будь-якій формі або будь-якими засобами, електронними чи механічними, включно з фотокопією, записом чи будь-якою системою зберігання та пошуку інформації, без письмового дозволу власників авторських прав.

К34 **Кельман Даніель**
Обмірювання світу. Роман / пер. з нім. В. Кам'янець. — Харків : ВД «Фабула», 2025. — 288 с.
ISBN 978-617-522-363-5

Блискучий, іронічний, проникливий і сумний роман Даніеля Кельмана, найвідомішого сучасного німецькомовного письменника. Наприкінці XVIII століття двоє молодих німців абсолютно переконані, що настав час виміряти наш світ. Але ці юнаки — не просто пара молодих людей, які вірять у науку, а двоє майбутніх геніїв епохи Просвітництва. Один із них — прусський аристократ Александер фон Гумбольдт — вирушає у тривалу подорож, перетинає савани і продирається крізь джунглі, спускається річкою Оріноко, пробує отрути, підіймається на найвищу гору та досліджує буквально все, що трапляється на його шляху. Іншому — математику й астроному Карлу Фрідріху Гаусу — навіть не треба залишати свій будинок у Геттінгені, щоби довести, що простір має кривизну. Гумбольдт згодом увійшов до історії як другий Колумб. Гаус був визнаний найвеличнішим математичним розумом своєї епохи. Ексцентричні і фантастично популярні в Європі, ці двоє 1828 року нарешті зустрічаються в Берліні — і негайно опиняються у вирі політичних потрясень, що охопили Німеччину після падіння Наполеона.

Роман «Обмірювання світу», вперше опублікований 2005 року, досі залишається найбільш продаваною у світі сучасною німецькомовною книжкою. Він перекладений 46 мовами, а 2012 року екранізований режисером Детлефом Буком.

УДК 82-311.6

Copyright © 2005 by Rowohlt Verlag GmbH,
Reinbek bei Hamburg
© В. Кам'янець, пер. з нім., 2025
© ВД «Фабула», 2025

ISBN 978-617-522-363-5

ДОРОГА

У вересні 1828 року найвизначніший математик країни вперше за багато років покинув рідне місто, щоби взяти участь у з'їзді німецьких природознавців у Берліні. Звісно, він не хотів туди їхати. Кілька місяців він опирався, але Александер фон Гумбольдт не здавався, аж поки у хвилину слабкості і в надії, що той день ніколи не настане, таки погодився.

Тож тепер професор Гаус ховався в ліжку. Коли Мінна сказала, щоби він підводився, що екіпаж чекає і що дорога неблизька, він учепився за подушку і спробував змусити дружину зникнути, заплющивши очі. Розплющивши їх і зауваживши, що Мінна досі тут, він назвав її надокучливою, обмеженою, а ще — бідою останніх років свого життя. Оскільки і це не допомогло, він виліз із-під ковдри і спустив ноги на підлогу.

Сердито і сьак-так умившись, спустився він сходами вниз. У вітальні зі спакованою в дорогу торбою чекав на нього син Ойген. Побачивши його, Гаус страшенно розлютився: розбив глечика, що стояв на підвіконні, тупав ногою і несамовито розмахував руками. Не втихомирився він навіть тоді, коли Ойген з одного боку, а Мінна із другого, поклавши йому руки на плечі, за-

певнили, що ним опікуватимуться, що незабаром він знову буде вдома, що все швидко мине, як поганий сон. Лише коли його стара-старезна матір, розтривожена галасом, вийшла зі своєї кімнати і, ущипнувши його за щоку, спитала, куди подівся її відважний син, він узяв себе в руки. Із Мінною він прощався, не виявляючи жодної сердечності, доньці та молодшому синові з байдужим виразом на обличчі провів долонею по голові. Тоді йому допомогли сісти в екіпаж.

Дорога була тяжка. Він назвав Ойгена нездарою, забрав у нього ціпка і з усієї сили вдарив його ним по носі. Якийсь час, насупивши брови, дививсь у вікно, а тоді запитав, коли його донька нарешті вийде заміж. Чому її ніхто не бере, у чому проблема?

Ойген, закинувши п'ятірнею своє довге волосся назад, м'яв у руках червону шапку й відповідати не хотів.

Ти що, глухий, запитав Гаус.

Кажучи щиро, мовив Ойген, сестра його далеко не красуня.

Гаус кивнув, відповідь видалася йому переконливою. Сказав, щоб Ойген дав йому книжку.

Ойген дав йому ту, яку щойно розгорнув: то була «Німецька руханка» Фрідріха Яна. Одна з його найлюбленіших.

Гаус спробував читати, проте вже за кілька секунд підвів погляд і почав нарікати на новомодні шкіряні ресорні підвіски в екіпажі; у такому екіпажі ще гірше, ніж завше. Скоро, пояснив він, людей з міста до міста возитимуть машини зі швидкістю випущеної кулі. Тоді з Геттінгена до Берліна їхатиметься пів години.

Ойген недовіркою похитав головою.

Дивно все це та несправедливо, сказав Гаус, типовий приклад безпорадної випадковості існування: народжуєшся в якийсь час і приречений на нього, хочеш того чи ні. Це дає тобі непристойну перевагу перед минулим і перетворює на клоуна для майбутнього.

Ойген мляво кивнув.

Навіть такий розум, як у нього, сказав Гаус, у минулі епохи людства чи на берегах Оріноко ні на що не був би спроможний, тоді як за двісті років кожен дурень із нього сміятиметься і вигадуватиме про нього всілякі нісенітниці. Він замислився, іще раз назвав Ойгена нездарою і заглибився у книжку. Поки він читав, Ойген зосереджено вдивлявся у вікно, щоби приховати своє спотворене образою і люття обличчя.

У «Німецькій руханці» йшлося про гімнастичні знаряддя. Автор докладно описував спорядження, яке він вигадав, щоби на нього видряпуватися. Одне з них він назвав конем, інше колодою, а ще інше — козлом.

Цей чолов'яга божевільний, сказав Гаус, відчинив вікно й викинув книжку.

Це була моя книжка, скрикнув Ойген.

Саме так він і думав, відказав Гаус, заснув і вже не прокидався аж до зміни коней увечері на прикордонній станції.

Поки випрягали старих і впрягали свіжих коней, вони сиділи у шинку і їли картопляну юшку. Худий чоловік із довгою бородою та запалими щоками — крім нього у шинку більше нікого не було, — крадькома позирав на них із-за сусіднього столу. Тілесне, сказав Гаус, якому, як на лихо, наснилося гімнастич-

не знаряддя, воістину джерело всякого приниження. Він завжди вважав, що це типowo для чорного гумору Бога: такий дух, як у нього, замкнений у хворобливому тілі, тоді як така пересічність, як Ойген, узагалі ніколи не хворіє.

Дитиною він тяжко перехворів на віспу, мовив Ойген. Ледве вижив. Ось тут ще й досі видно рубці!

Так, правильно, сказав Гаус, він забув. І показав на поштових коней за вікном. Власне, у тому щось-таки є, що багаті люди витрачають на дорогу вдвічі більше часу, ніж бідні. Хто їде поштовими кіньми, той може міняти їх на кожній станції. А хто ж їде своїми, то мусить чекати, доки вони відпочинуть.

І що, запитав Ойген.

Звичайно, сказав Гаус, для того, хто не звик думати, у цьому немає нічого особливого. Як і в тому, що молодий чоловік ходить із тростиною, а старий ні.

Якщо ти студент, то ходиш із тростиною, сказав Ойген. Завжди так було і так буде.

Може, сказав Гаус і всміхнувся.

Вони мовчки сьорбали, поки не ввійшов жандарм і не зажадав їхніх паспортів. Ойген дав йому перепустку: посвідка, видана при дворі, де було написано, що він, хоча й студент, проте благонадійний, і що в супроводі батька йому дозволено ступити на прусську землю. Жандарм недовіжливо окинув його оком, перевірив паспорта, кивнув і обернувся до Гауса. У того не було нічого.

Узагалі без паспорта, запитав здивовано жандарм, ні папірця, ні печатки, геть нічого?

Чогось такого він іще ніколи не потребував, сказав Гаус. Востаннє кордони Ганновера він перетинав

двадцять років тому. Тоді він не мав жодних клопотів.

Ойген спробував пояснити, хто вони такі, куди їдуть і за чийм бажанням. Зібрання природознавців відбувається під патронатом корони. Як почесний гість зібрання, його батько прямує туди, так би мовити, на запрошення короля.

Жандарм вимагав паспорт.

Він, звісно, може не знати, сказав Ойген, але його батька шанують у найвіддаленіших країнах, він член усіх академій, від ранньої юності його величають королем математиків.

Гаус кивнув. Кажуть, завдяки йому Наполеон відмовився від обстрілу Геттінгена.

Ойген зблід.

Наполеон, повторив жандарм.

Атож, сказав Гаус.

Жандарм вимагав, тепер уже дещо голосніше, паспорта.

Гаус поклав голову на руки і сидів непорушно. Ойген штовхнув його, однак безуспішно. Йому байдуже, промурмотів Гаус, він хоче додому, йому цілком байдуже.

Жандарм зняковіло поправив кашкета.

Тут утрутився чоловік із-за сусіднього столу. Цьому всьому прийде кінець! Німеччина буде вільною, і добрі люди безперешкодно житимуть і їздитимуть, здорові тілом і духом, і більше не потребуватимуть ніяких папірців.

Жандарм, не ймучи віри, зажадав його посвідки.

Власне, це він і має на увазі, крикнув чоловік, нишпорячи у кишнях. Раптом він підскочив, пере-

кинув стільця і кинувся надвір. Жандарм завмер на кілька секунд, дивлячись на відчинені двері, тоді зорієнтувався і побіг за ним.

Гаус поволі підвів голову. Ойген запропонував негайно вирушати. Гаус кивнув і мовчки доїв решту юшки. У жандармській будці нікого не було, обидва поліціанти кинулися переслідувати бородатого. Ойген удвох із кучером підняли шлагбаум. І так вони перетнули прусський кордон.

Гаус був у доброму гуморі, майже веселий. Розказував про диференціальну геометрію. Навіть уявити неможливо, куди може завести шлях викривленим простором. Навіть він розуміє це лишень у загальних рисах, а Ойген має бути щасливий, що він пересічність, бо від чогось такого інколи у жар кидає. Тоді розповів про безталанність своїх юних літ. Ойген може вважати, що йому пощастило. Рахував він, Гаус, іще не промовивши свого першого слова. Одного разу батько, перераховуючи свій місячний заробіток, припустився помилки, після чого він розплакався. А коли батько виправив помилку, він одразу замовк.

Ойген удав, що вражений, хоча знав, що це неправда. Цю історію вигадав і поширив його брат Йозеф. Батько чув її стільки разів, що сам почав у неї вірити.

Гаус завів мову про випадковість — ворога всякого знання, що його він завжди прагнув здолати. Дивлячись зблизька за всякою подією бачиш безмежну витонченість мереживного сплетіння каузальностей. А відійдеш на досить далеку віддаль, постануть перед тобою великі візерунки. Свобода і випадковість — це

питання середньої віддаленості, питання відстані. Чи йому зрозуміло?

Трохи утомлено мовив Ойген і глянув на свій кишеньковий годинник. Він ішов не дуже точно, але мало бути десь між опів на четверту і п'ятою годино ранку.

Утім закони імовірності, вів далі Гаус, притиснувши руки до спини, що розболілася, не конче діють. Це не закони природи, можливі винятки. Такий інтелект, наприклад, як у нього, чи те, як якийсь несосвітений дурень постійно виграє в якійсь грі на удачу. Часом він навіть припускає, що закони фізики діють просто статистично, інколи допускаючи винятки: привиди чи передавання думки.

Ойген запитав, чи він, бува, не жартує.

Він сам цього не знає, сказав Гаус, заплющив очі й поринув у глибокий сон.

Берліна вони дісталися пізнього пообіддя наступного дня. Тисячі маленьких будиночків без центрального майдану, непорядковане, розлізле поселення в найзаболоченішому місці Європи. Лише щойно тут почали споруджувати помпезні будівлі: собор, кілька палаців, музей для зберігання знахідок, що їх понапривозив Гумбольдт з експедицій.

За кілька років, мовив Ойген, тут буде така метрополія, як Рим, Париж чи Санкт-Петербург.

Ніколи її тут не буде, сказав Гаус. Огидне місто!

Карета з гуркотом перекочувалася поганою бруківкою. Коні двічі схарапудилися, злякавшись собак, у бічних вуличках колеса так грузнули в мокрому піску, що ледве вдавалося виїхати. Зупинилися вони в пакгаузі під четвертим номером у середмісті, від-